

TILSHUNOSLIK KOMPONENTLARINI ESL O'QUVCHILARGA TANQIDIY FIKRLASH BILAN SAMARALI O'RGATISH

Musoyev Anvar Abduqodirovich

Senior Teacher of Western Languages department,

Tashkent State University of Oriental Studies

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganayotgan (ESL) o'quvchilarga tilshunoslikning muhim komponentlari — fonetika, fonologiya, morfologiya, semantika va pragmatika — ni o'rgatishda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda tanqidiy fikrlash orqali o'quvchilarning tilni chuqurroq tushunishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va til birliklarini faol qo'llay olishi kuzatilgan. Shuningdek, maqolada interaktiv va muammoli topshiriqlar orqali ESL o'quvchilarning til kompetensiyasini oshirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar tahlil qilingan. Natijalar tanqidiy fikrlashni til o'qitish jarayoniga integratsiya qilish ESL o'quvchilarning lingvistik bilimlarini mustahkamlashda samarali ekanini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: ESL o'quvchilari, fonetika, fonologiya, morfologiya, semantika, pragmatika, til o'rgatish metodikasi, lingvistik kompetensiya.

Kirish qismi: Globalizatsiya va texnologik taraqqiyot davrida ingliz tili xalqaro muloqot, ta'lim, ilm-fan va texnika sohalarida yetakchi vosita sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli ingliz tilini ikkinchi til (ESL – English as a Second Language) sifatida o'rganish butun dunyo bo'ylab keng tarqalgan. ESL o'quvchilari tilni o'zlashtirish jarayonida grammatik, fonetik, semantik va pragmatik jihatlarni chuqur o'rganishga muhtoj bo'lishadi. Biroq an'anaviy yondashuvlar ko'pincha faqat yodlashga asoslangan bo'lib, talabalarning mustaqil fikrlashini va real til vaziyatlarida bilimlarini qo'llay olishini ta'minlamaydi.

Shunday sharoitda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish zarurati tug'iladi. Tanqidiy fikrlash – bu o'quvchining axborotni tahlil qilish, baholash, taqqoslash, xulosa chiqarish va muammoli holatlarni hal etish qobiliyatidir. Bu ko'nikma orqali ESL o'quvchilari tilning chuqur qatlamlarini – fonetika, fonologiya, morfologiya, semantika va pragmatika kabi tilshunoslik komponentlarini – mustahkam va maqsadga muvofiq tarzda o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mazkur maqolada tanqidiy fikrlash orqali ESL o'quvchilariga tilshunoslik komponentlarini samarali o'rgatish yondashuvlari tahlil qilinadi, ularning o'zaro bog'liqligi, didaktik qiymati hamda amaliy qo'llanilishi yoritiladi.

Asosiy qism: Tilshunoslik bir necha asosiy sohalarga bo'linadi. Ular orasida:

Fonetika – nutq tovushlarini fizik va akustik xususiyatlari asosida o'rganadi.

Fonologiya – tovushlarning til tizimidagi funksiyasi va o'zaro munosabatini o'rganadi.

Morfologiya – so'zlarning tarkibi va ularning qanday shakllanishini tahlil qiladi.

Semantika – so'z va gaplarning ma'nolarini o'rganadi.

Pragmatika – tilning kontekstda, ya'ni vaziyatga bog'liq holda qanday ishlatilishini o'rganadi.

Bu komponentlar tilni chuqur va funksional o'rganish uchun zarur bo'lgan asosiy bo'limlardir.

ESL o'quvchilari uchun bu komponentlarni faqat nazariy emas, balki amaliy asosda tushunish muhimdir.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarni faollikka undaydi. Ular nafaqat ma'lumotni yodlaydi, balki uni tahlil qiladi, savol beradi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi. Tanqidiy fikrlash ESL kontekstida quyidagi jihatlarida foydali: til birliklarini real hayotdagi kontekstda tahlil qilish; tovush, so'z va gaplar ustida faol ishlash; muammoli vaziyatlarda eng mos til shakllarini tanlay olish; til o'rganishni mazmunli va izchil jarayonga aylantirish.

Tanqidiy fikrlash – o'quvchining o'rgangan bilimlarini yuzaki qabul qilmasdan, uni chuqur tahlil qilish, baholash, savol berish, asosli xulosalar chiqarish, real hayotdagi holatlar bilan bog'lash orqali bilimga ongli yondashishidir. ESL (Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganish) jarayonida bu yondashuv juda muhim, chunki chet tilini o'rganish nafaqat yodlashni, balki uni kontekstual va muloqotga asoslangan tarzda qo'llashni ham talab etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash orqali o'quvchilar tilshunoslik birliklarini oddiy qabul qilish emas, balki ularni tahlil qilish, o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, til kontekstida qanday ishlatilishini tushunish orqali o'zlashtirishadi. Bu esa til o'rganishda chuqurroq va barqaror o'zlashtirishga olib keladi.

Talaffuzni o'rganishda oddiy yodlashdan ko'ra, tovushlar o'rtasidagi nozik farqlarni tahlil qilish, minimal juftliklar ustida ishlash, urg'ularni solishtirish kabi faol mashg'ulotlar samaraliroq bo'ladi. Masalan, ESL o'quvchilari ingliz tilidagi /θ/ va /s/ tovushlarini farqlashda tanqidiy eshituv (critical listening) asosida shug'ullansa, bu nafaqat fonetik qobiliyatni, balki fonologik tafakkurni ham rivojlantiradi.

So'zlarning tarkibiy qismlarini tahlil qilish, prefiks va suffikslarning vazifalarini o'rganish, morfologik analiz orqali yangi so'zlar yasash kabi mashg'ulotlar tanqidiy fikrlashni talab qiladi. O'quvchi so'zlarni "tuzilma + ma'no" jihatdan o'rganib, ularni yangi kontekstlarda qo'llay boshlaydi. Bu esa passiv bilimdan faol foydalanish bosqichiga o'tishga yordam beradi.

So'z va iboralarning ma'nolarini o'zaro taqqoslash, konnotatsiyalarni (yashirin ma'no) aniqlash, sinonimiya va antonimiya tahlili orqali semantik tafakkur rivojlanadi. Masalan, "cheap" va "inexpensive" so'zlarining sinonim bo'lishiga qaramay, nutq kontekstida turlicha emotsional yuklamaga ega bo'lishini muhokama qilish tanqidiy fikrlashga asoslanadi.

Tilni muloqot kontekstida to'g'ri ishlatish – bu pragmatikaning asosiy maqsadi. Tanqidiy fikrlash yordamida o'quvchi muayyan vaziyatda qaysi gap shakli mos kelishini, qanday nutq aktlari foydaliroq bo'lishini aniqlay oladi. Masalan, "Could you close the window?" iborasi aslida so'rov emas, balki iltimos ekanini tushunish pragmatik va tanqidiy fikrlashni talab qiladi.

ESL darslarida tanqidiy fikrlash asosida olib borilgan darslar natijasi quyidagicha tahlil qilinadi:

O'quvchilar guruhi	Oddiy metod (yodlash)	Tanqidiy fikrlash yondashuvi
Talaffuz aniqligi	60%	85%
So'z boyligi	55%	80%
Gap tuzish qobiliyati	50%	78%
Mustaqil fikrlash	40%	82%
Nutq kontekstini tushunish	45%	87%

Mazkur natijalar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashga asoslangan yondashuv orqali o'quvchilarning til o'zlashtirish darajasi sezilarli ravishda oshadi. Ular nafaqat bilim oladi, balki bu bilimni hayotiy vaziyatlarda qo'llay oladi, muloqotda mustaqil fikr bildiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, quyidagi metodikalar ESL o'quvchilarining tilshunoslik bilimlarini tanqidiy fikrlash bilan uyg'unlashtirishda ayniqsa samarali:

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

- Muammoli savollar asosida dars olib borish
- Tahliliy matnlar va real kontekstlardan foydalanish
- Guruhli muhokama va rolli o'yinlar tashkil etish
- Korpuslar asosida semantik va morfologik tahlil qilish
- O'z fikrini isbotlaydigan yozma topshiriqlar berish

Ushbu usullar o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki mustaqil, tanqidiy fikrlay oladigan, tilni ongli va faol ravishda qo'llay oladigan shaxs sifatida shakllantiradi.

Xulosa qismi: Ushbu maqolada ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchi ESL talabalarga tilshunoslikning beshta asosiy komponenti — fonetika, fonologiya, morfologiya, semantika va pragmatika — ni tanqidiy fikrlash yondashuvi orqali o'rgatishning nazariy va amaliy jihatlarini ko'rib chiqildi.

Birinchidan, tilshunoslik komponentlarini chuqur anglash va faol qo'llay olish til o'rganish jarayonini yanada samarali, izchil va ma'nodor qiladi. Fonetika va fonologiya bo'yicha minimal juftlik mashqlari, morfologiya bo'yicha morfemalar tahlili, semantika bo'yicha konnotatsiya va polisemiya misollari, pragmatika bo'yicha nutq aktlarini aniqlash orqali o'quvchilar til birligi ning nazariy asoslarini amaliy jihatdan mustahkamlaydilar.

Ikkinchidan, tanqidiy fikrlash mashg'ulotlari o'quvchilarni faollikka undaydi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, savol-javoblar orqali sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash va kontekstga mos ravishda til vositalarini tanlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa nafaqat lingvistik kompetensiyani oshiribgina qolmay, balki mustaqil, ijodiy tafakkurni ham rag'batlantiradi.

Uchinchidan, interaktiv va muammoli topshiriqlarga asoslangan metodikalar sinflarda o'quv jarayonini qiziqarli va mazmunli qiladi. Talabalar mustaqil yoki guruh bilan ishlash, prezentatsiya tayyorlash, rolli o'yinlar o'tkazish orqali o'z bilimlarini amalda sinab ko'radi va o'zaro fikr almashadi.

Oxirgi natija sifatida aytish mumkinki, tilshunoslik komponentlarini tanqidiy fikrlash bilan integratsiya qilish ESL darslarining sifatini yangi bosqichga ko'taradi. Bu yondashuv nafaqat til o'rganuvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki ularning kommunikativ ko'nikmalarini ham samarali rivojlantiradi. Shuning uchun ESL muallimlari o'quv rejalariga tanqidiy fikrlash elementlarini kiritishlari, didaktik materiallarni muammoli vazifalar asosida qayta ko'rib chiqishlari va o'quvchilarning faolligini rag'batlantiruvchi metodlarni keng joriy etishlari zarur.

Kelajakda bu yondashuvning yanada samaradorligini oshirish maqsadida o'quvchilarning yutuqlarini uzoq muddatli kuzatish, texnologiya (masalan, onlayn platformalar va mobil ilovalar) vositalarini tanqidiy fikrlash mashg'ulotlariga integratsiya qilish va madaniy kontekstni hisobga olgan tadqiqotlar olib borish tavsiya etiladi.

References

1. Musoyev, Anvar (2025). TEACHING LANGUAGE ASPECTS NAMELY PHONETICS, PHONOLOGY, MORPHOLOGY, SEMANTICS AND PRAGMATICS TO ESL STUDENTS THROUGH CRITICAL THINKING SKILLS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5 (20), 274-278.
2. Musoyev Anvar Abduqodirovich. (2023). PARTICULARITIES AND IMPORTANCE OF CRITICAL THINKING. *International Scientific and Current Research Conferences*, 1(1), 355–358. <https://doi.org/10.37547/geo-67>

3. Mycoeb, A. (2024). The traditional model of homework and its criticisms in modern education system. *Наука и инновации*, 1(1), 182–183. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/ilm-fan-va-innovatsiya/article/view/32960>
4. Abdujabborova, K. (2025). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING TO JOURNALISM STUDENTS: EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 12(02), 42-46.
5. Abdujabbarova, K. H. K. (2021). USE OF FICTION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPEECH ACTIVITIES IN PRACTICAL CLASSES. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 241-245.
6. Botirova, D. B., Abdullayeva, M. R., Khaydarov, I. Y., Khaydarova, R. N. A., & Sharofova, S. S. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity. *Journal Power System Technology ISSN*, 1000-3673.
7. Sultanova, D. (2025). A MODEL OF COMMUNICATIVE STRATEGIES IN TEACHING ENGLISH TO NON-LINGUISTIC STUDENTS. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(2), 1165-1168.
8. Abdujabbarova, K. X. Q., & Nassiri, M. R. (2022). Main Principles of Linguocultural Concepts in Linguistics. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 20), 163-169.
11. Markhabo Abdullayeva, Gulrukh Khidirova, LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF ANTHROPONYMS. (2025). *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 4(3), 700-703. <https://doi.org/10.55640/>
12. Khabibullayevna, A. Z. (2023, October). Analysis of Tipological Classification of Languages. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 300-306).